

Отримано: 30 жовтня 2013 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2013 р.

Прийнято до друку: 20 грудня 2013 р.

Карпова І. В. Фінансово-кредитні важелі розвитку агропромислового комплексу України / І. В. Карпова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'ячук. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 211–214.

УДК 338.242:338.434(477)

JEL Classification: Q30

Ірина Вікторівна Карпова,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України*

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті досліджуються основні складові фінансово-кредитної політики держави щодо аграрного сектора економіки, вплив пільгового кредитування та оподаткування на розвиток сільського господарства, визначаються напрямки вдосконалення фінансово-кредитного механізму.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, бюджетна підтримка, Державний земельний банк, пільгове кредитування, податки, фінансово-кредитна політика.

Ірина Викторовна Карпова,

*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории Харьковского института банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины*

ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫЕ РЫЧАГИ РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

В статье исследуются основные составляющие финансово-кредитной политики государства в аграрном секторе экономики, влияние льготного кредитования и налогообложения на развитие сельского хозяйства, определяются направления усовершенствования финансово-кредитного механизма.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, бюджетная поддержка, Государственный земельный банк, льготное кредитование, налоги, финансово-кредитная политика.

Iryna Viktorivna Karпова,

*PhD in Economics, assistant professor of Economic Theory Department
of Kharkiv Institute of Banking University of Banking of the National Bank of Ukraine*

FINANCIAL AND CREDIT LEVERS OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGROINDUSTRIAL COMPLEX

The main components of financial credit policy of the government in agrarian sector are investigated in the article. The author studies the concessional lending and taxation impact to the agricultural sector development and defines the directions of financial and credit mechanism improvement.

Key words: agricultural industry, budget support, state real estate bank, concessional lending, taxes, financial credit policy.

Постановка проблеми. Сільське господарство України за останні роки розвивається достатньо динамічно. У 2011 році виробництво валової продукції сільського господарства збільшилося у порівнянні з 2000 р. на 54,7%, у тому числі у рослинництві – на 75%, у тваринництві – на 22,5% [1]. Аграрний сектор економіки забезпечує 9,6% валової доданої вартості та 25,5% експорту України. Разом з тим обсяги виробництва сільськогосподарської продукції складає лише 82,6% від рівня 1990 року [2]. Тому нагальною проблемою є забезпечення не тільки сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, але й пришвидшення темпів його зростання, чому має сприяти активна фінансова-кредитна політика держави в аграрному секторі економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню теоретичних засад та практичного досвіду функціонування фінансово-кредитного механізму агропромислового комплексу приділяється велика увага з боку таких вітчизняних науковців, як В. М. Алексійчук, О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненко, І. Г. Кириленко, І. І. Лукінов, П. Т. Саблук та інші. Сучасний стан аграрного виробництва вимагає подальших поглиблених досліджень для визначення оптимального механізму функціонування цього важливого сектора економіки.

Мета і завдання дослідження. Однією із основних проблем аграрного сектора України залишається нестача фінансових ресурсів для забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. Метою статті є оцінка фінансово-кредитних важелів підтримки аграрного виробництва та визначення основних напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сільськогосподарського виробництва відбувається нерівномірно за окремими роками, що відображає не тільки залежність цього сектора економіки від природно-кліматичних умов, але й недоліки інституціонального середовища, основними складовими якого є фінансово-кредитні інститути та державне регулювання економіки. Сільськогосподарські виробники здійснюють діяльність в умовах гострої нестачі як обігових коштів, так й інвестиційних ресурсів. За оцінками експертів, дефіцит поточного агрофінансування в Україні становить 8,7 млрд дол. США [3, с. 108], річний дефіцит коштів для інвестицій в основні засоби – 56,8 млрд грн [4; 9]. Внаслідок фінансової нестабільності аграрного виробництва виникають такі проблеми, як низький рівень ефективності сільськогосподарського виробництва, незначна інвестиційна активність, повільний перехід на інвестиційно-інноваційну модель розвитку, використання застарілих технологій, загрозове падіння родючості ґрунтів.

Отже, не тільки розширене, але й просте відтворення в аграрному секторі економіки можливе за умов використання залучених ресурсів, серед яких основне місце займають кредитні кошти.

У системі фінансової підтримки аграрного виробництва значу роль відіграє банківське кредитування, яке забезпечує 25–26% фінансових ресурсів і знаходиться на другому місці після внутрішнього самофінансування, що становить 56–57%, 12% – це особисті заощадження фермерських господарств і 5% дають кошти постачальників ресурсів та переробних підприємств [5].

Сільське господарство є кредитомісткою галуззю і її нормальне функціонування без кредитних ресурсів у сучасних умовах практично неможливе. Це зумовлено специфікою сільського господарства: нестачею вільних фінансових коштів; високою капіталомісткістю і порівняно низькою фондівдачею; сезонністю виробництва та значною тривалістю виробничого циклу. Розвиток банківського кредитування сільського господарства стримують чимало чинників. Зокрема, високі відсоткові ставки, відсутність ліквідної застави та гарантій повернення кредиту, високий рівень витрат банків із надання послуг, відсутність практики страхування неповернення кредитів.

Для стимулювання розвитку банківського кредитування з 2000 року введено систему часткової компенсації ставок за короткостроковими кредитами за рахунок держбюджету. Здешевлення кредитів комерційних банків привело до значного збільшення кредитування аграрного виробництва: у 2000 р. обсяг таких кредитів становив 2,1 млрд грн, у 2003 р. – 7,7 млрд грн, в 2004 р. – 5,2 млрд грн, в 2007 р. – 18 млрд грн, на кінець 2012 р. кредити сільськогосподарським корпораціям становили 36,5 млрд грн, що на 6,9% більше, ніж у 2011 р. Кредитування сільськогосподарських корпорацій у річному обчисленні відбувалося більш швидкими темпами, ніж нефінансових корпорацій у цілому (10,8% та 6,4% відповідно). Однак за строками погашення переважають кредити, надані на строк до 1 року – їх частка в загальному обсязі кредитів, наданих у національній валюті, становить 47,9%, від 1 до 5 років – 43,7%, більше 5 років – 8,4% [6], що не сприяє поліпшенню інвестиційної активності аграрних товаровиробників. Обсяги кредитування у січні-червні 2013 р. збільшилися на 6,5% (до 38,3 млрд. грн.) у порівнянні з аналогічним періодом 2012 р. Приріст забезпечено за рахунок кредитів у національній валюті, обсяги яких збільшилися з початку року на 2,7% (до 28,2 млрд. грн.), кредитування в іноземній валюті зменшилося на 1,4% – до 10,1 млрд грн [7]. Найбільш активно співпрацюють з аграріями ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Банк «Київська Русь», ПАТ «VAB Банк», ПАТ «Ощадний банк України», «Приватбанк», ПАТ «Укрсоцбанк» (UniCredit Bank).

Особливо заважає розвитку кредитування завищена плата за користування банківськими коштами. У порівнянні з іншими країнами в Україні встановлюється вища ставка за кредитами для сільськогосподарських виробників: середньозважена відсоткова ставка у 2009 р. в Україні становила 16,7%, у Росії – 15,31%, в Угорщині – 11,04%, Італії – 4,76%, США – 3,25%, Канаді – 2,4%, Японії – 1,72%, Великій Британії – 0,63% [8]. Високою залишається процентна ставка за кредитами, наданими аграрним підприємствам у 2011 р. – 17,8% у національній валюті та 7,3% – в іноземній. У 2012 році погіршилися умови кредитування аграрного сектора економіки: порівняно з листопадом 2011 р. інтегрована середньозважена процентна ставка зросла на 4,8% – до 22,4% річних у національній валюті та 7,0% – в іноземній. Однак у 2013 р. в національній валюті процентна ставка зменшилася до 14,3%, але в іноземній валюті збільшилася до 7,9% [6; 7].

Реалізації аграрного потенціалу України сприятиме створення у 2012 році публічного акціонерного товариства «Державний земельний банк» [9]. Основними напрямками діяльності банку є ефективне управління землями державної власності, довгострокове іпотечне кредитування аграріїв під заставу зе-

мельної ділянки або прав оренди на них, викуп заставленої неплатоспроможними боржниками землі у комерційних банків тощо. При цьому необхідно розв'язати чимало проблем, пов'язаних із функціонуванням ринку землі, зокрема: законодавчо оформити механізм застави земель сільськогосподарського призначення, створити бюро кредитних історій, зняти мораторій на купівлю-продаж землі. Передбачається, що ставка за кредитами, наданими Земельним банком, повинна бути в середньому удвічі меншою, ніж у комерційних банках. З 01.01.2013 року розпочато роботу щодо інвентаризації земель державної власності для забезпечення роботи Земельного банку.

Отже, банківське кредитування аграрного сектора економіки України відіграє значну роль у формуванні фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, але динаміка їх зростання є нестійкою, обсяги та структура наданих кредитів не відповідають потребам сільськогосподарських виробників у довгострокових фінансових ресурсах для оновлення матеріально-технічної бази. Основна частка державних коштів йде на погашення кредитних ставок, які щороку зростають. Тому Стратегією розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року передбачається зростання обсягів залучених кредитних ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками до 2020 р. не менш як у 3,5 раза [10].

Фінансово-кредитні важелі впливу на розвиток сільського господарства включають також бюджетну підтримку. В Україні використовуються різноманітні інструменти державної підтримки АПК: бюджетні дотації виробникам певних видів продукції та на часткове відшкодування вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва, податкові пільги, мінімальні ціни, експортні та імпорتنі мита, регулювання цін на пальне та мінеральні добрива й ін. Чільне місце у системі державного стимулювання АПК посідають інструменти податкової політики.

Сьогодні сільське господарство України має значні податкові пільги та привілеї, включаючи вигоду від фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП), пільги зі сплати ПДВ з продажу сільгосппродукції та повернення ПДВ переробними підприємствами виробникам молока та м'яса. Використання спеціального режиму оподаткування для сільськогосподарських виробників почалося у 1999 році з впровадження фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП). Вказаний податок застосовується замість деяких податків та зборів, у тому числі податку на прибуток підприємств, податку на землю, збору за спеціальне використання води; збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності (у частині провадження торговельної діяльності). Наразі порядок адміністрування ФСП визначається Податковим кодексом України № 2755-УІ від 02.12.2010 року [11]. Платниками цього податку виступають сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків.

Об'єктом оподаткування податком для сільськогосподарських товаровиробників є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому в користування, у тому числі на умовах оренди. Базою оподаткування є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь, проведена станом на 1 липня 1995 року. Розмір ставок податку залежить від категорії земель, їх розташування та становить від 0,15 до 1,0% бази оподаткування.

Однак зараз з'являються пропозиції щодо збільшення ставок ФСП із 0,15% до 1,15% для виробників, які обробляють більше 100 га угідь. Для обґрунтування цих пропозицій використовуються дані щодо рівня рентабельності аграрного виробництва, який є вищим у порівнянні з промисловим виробництвом і в цілому по економіці України: у 2011 р. рентабельність по національній економіці становила 5,8%, у промисловості – 4,8%, а у сільському господарстві – 23,2% [1]. При цьому не враховуються недоліки проведеної переоцінки основних засобів сільського господарства, яка не включила повністю інфляційний чинник при визначенні відновної вартості основного капіталу. Тому за 2005–2010 рр. основні засоби національної економіки були дооцінені в 3,9 раза, у сільському господарстві – лише на 21% [12, с. 20]. Вважаємо, що за цих умов посилення податкового навантаження внаслідок збільшення ставок ФСП погіршить фінансове становище сільськогосподарських виробників, зменшить їх можливості щодо здійснення інвестиційної діяльності.

Бюджетна підтримка аграрного виробництва через податковий механізм забезпечується також за рахунок особливого порядку сплати податку на додану вартість [11]. Суб'єкт господарювання, який може обрати спеціальний режим оподаткування ПДВ, має відповідати певним критеріям, а саме, питома вага вартості сільськогосподарських товарів і послуг має становити не менш як 75 відсотків вартості всіх товарів і послуг, поставлених протягом попереднього звітного року.

Спеціальний режим сплати цього податку передбачає, що сума ПДВ, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів і послуг, не підлягає

сплаті до бюджету та повністю залишається в його розпорядженні для відшкодування суми податку, сплаченої постачальнику. Вказані суми податку на додану вартість акумулюються сільськогосподарськими підприємствами на спеціальних рахунках, відкритих в установах банків у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. Ставка ПДВ в Україні до 31 грудня 2013 року становитиме 20%, але для сільгоспідприємств при використанні спеціального режиму оподаткування ПДВ – 17%.

Однак основною ознакою спеціального режиму оподаткування ПДВ сільгоспідприємств є його тимчасовість: до 1 січня 2015 року зберігається встановлений порядок дотування. Сума ПДВ, що повинна сплачуватися до бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко та молочні продукти, м'ясо та м'ясопродукти, спрямовується до спеціального фонду Державного бюджету України та на спеціальний рахунок підприємства для виплати компенсацій сільськогосподарському товаровиробнику за продані ними молоко і м'ясо у таких розмірах: у 2012 році – до спеціального фонду Державного бюджету України – 30%, на спеціальний рахунок – 70%; у 2013 році – до спеціального фонду – 40%, на спеціальний рахунок – 60%; у 2014 році – до спеціального фонду – 50%, на спеціальний рахунок – 50%.

Отже, реформування системи оподаткування аграрного виробництва повною мірою не сприяє покращенню фінансово становища сільськогосподарських виробників. По-перше, необхідно застосовувати меншу, ніж 17%, ставку ПДВ; по-друге, доцільно продовжити дію системи дотування виробників молочної та м'ясної продукції після 2015 року.

Висновки. Аграрний сектор економіки потребує значних коштів для модернізації виробництва і підвищення конкурентноздатності. В Україні створена система фінансово-кредитної підтримки сільськогосподарського товаровиробника, яка потребує подальшого розвитку. Основними проблемами є необхідність удосконалення правового поля для функціонування реального ринку землі, спрямування монетарної політики держави на забезпечення пільгових умов кредитування та суттєвого збільшення обсягів довгострокових кредитів для сільського господарства, створення оптимального механізму оподаткування АПК.

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2011 рік. Державний комітет статистики / за ред. Осауленка О. Г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202011.pdf>.
2. Про соціально-економічне розвиток України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
3. Коваль В. М. Інструменти інвестиційної діяльності аграрних підприємств / В. М. Коваль // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 104–109.
4. Безуглий М. Д. Виступ на Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні орієнтири розвитку аграрного сектору економіки України до 2020 року» / М. Д. Безуглий // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 7–13.
5. Кредитование аграрного сектора [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eizvestia.com/tag/apk
6. Статистичний випуск. Кредитування сільськогосподарських корпорацій іншими депозитними корпораціями (банками). Листопад 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
7. Кредитование АПК в Украине за полгода выросло [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.donsnab.com.ua/kompaniya/novosti/tinok/1257.html.
8. Півторак В. С. Банківське кредитування малих аграрних підприємств / В. С. Півторак // Економіка АПК. – 2013. – № 105. – С. 130–135.
9. Постанова Кабінету Міністрів України № 943 від 25.07.2012 «Про затвердження Статуту публічного акціонерного товариства «Державний земельний банк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
10. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minagro.gov.ua/node/7644
11. Податковий кодекс України №2755-УІ від 02.12.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
12. Лупенко Ю. О. Про наукову діяльність Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» у 2012 році та завдання на перспективу / Ю. О. Лупенко // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 16–24.